

Kdo je autor básně - a co může dát světu ?

(Básnická vize pro další věky)

Úvod

12. června tohoto roku jsem dostal dopis od Miroslava Holuba. Básník se v něm zajímá, zda je možné na Bítově bezpečně zaparkovat, a až na samém jeho konci dodává, že "vyhotovení referátu by bylo to nejmenší...". O pár dní později jsem Miroslava Holuba zastihl telefonicky v jeho kunratickém domě a ujasnili jsme si některé detaily, jak ohledně parkování, tak ohledně tématu jeho přednášky.

Deset dnů nato Holub zemřel.

Chtěl bych mu tuto svou přednášku věnovat, protože jeho poezie pro mě byla v jistém vývojovém období důležitá.

Právě z úst zemřelého jsem několikrát slyšel větu, která mi tím pádem utkvěla. Tvrdil, že "básníkem je pouze v okamžiku, kdy píše báseň".

Když se ohlédnou až do rovnostářské I. republiky s jejími karly čapky zamilovanými do prostého člověka, když se podívám na úpornou snahu některých avantgard "zlidštit" poezii a tematicky ji ukotvit na ulici a když celé to neštěstí završím vším, co přišlo po Únoru, je jasné, proč tolik autorů poezie tak okázale a téměř na potkání pohřbívalo Básníka, jenž od samé podstaty věci přetrvává na světě jako představitel vysoce specifického, elitního stavu. Holubův výrok by si ostatně mohl ihned podat ruku s větou poněkud ostřejšího kalibru, jež se urodila v hlubinách Protektorátu.

"Panebože, von jako básník snad i sere!" stěžoval si tenkrát jeden z našich dosud žijících klasiků, Jiří Kolář, kolegovi Chalupeckému - a měl na mysli Ivana Blatného, s nímž krátce předtím strávil v Brně čtyři přeukrutné dny v lůně měšťanské aristokracie.

Jestliže se tedy letošní Bítov ptá, "kdo je autorem poezie", pokusím se odpovědět hned v úvodu své přednášky: Z mého dnešního pohledu je to ten, kdo jako Básník i sere! A tento text budiž takovému básníku poklonou!

Jen si při tom klanění musíme vyjasnit několik drobností.

I. část

Tak kupříkladu to, že i Básník, jako kdokoli jiný zde v sále či jinde na Zemi, je v první řadě desmondmorrisovskou "nahou opicí". A nemíním ani zastírat, že mně se tak líbí. Básně ovšem ze všech nahých opic, co jich světem chodí, píše v dospělém věku jen pár. Jsou to ty z nich, které příroda vybavila, nebo jak se hezky říkalo za dávných časů: Bůh nadal, zcela specifickým souborem vlastností a schopností - a jestliže tato zmutovaná menšina zdárně přečkala tvrdou selekci, znamená to, že musí být určena k plnění velmi zvláštních a výjimečných úkolů, pro lidstvo jistě nezbytných.

Tím zároveň neříkám nic víc, ale ani méně, než že básně jsou až jakýmsi druhotným projevem prvotní formy a normy biologické.

Jak si ovšem po takovém nemilém zjištění stojí samotná báseň co artefakt? Není pak poněkud zbytečná?

Odpověď: Ne, není!

Zapsaná poezie má pochopitelně velký význam pro zachování kontinuity a vyjadřovací úrovně jazyka, což možná už brzy - vzhledem k naší pádivé cestě do evropské náruče - pocítíme silněji než v minulých letech.

Báseň je také vysoce koncentrované sdělení, jež má nevídanou moc probudit v člověku hlubokou lásku plnou respektu k jinému člověku, kterého jste až dosud vůbec neznali (což se kupříkladu mně stalo hned dvakrát v životě: nad poezií Ivana Blatného a Ivana Wernische). Přátelská důvěra, kterou pojmete k autorovi takové básně, by se jinde rodila dlouhá léta.

Báseň je věštba!

A zde se, prosím, nemylme ve výkladu. Věštba totiž navzdory zastaralému a snad i záměrně pěstovanému názoru budoucí skutky nepředvídá - ona je totiž sama vyvolává. Básník pak je nepochybně stejného rodu jako starozákonní prorok, Pýthie, či slepý mládenec - a báseň je suma vědění, intuice, kávová sedlina na dně šálku, která může být v každé z příštích epoch nově vyložena.

Také proto volám: Bože, jenž nejsi, sešli Básníkům exegety!

Jenže: ani vznícený plápol mých slov nedokáže přepálit kotevní lano a já stále vezím tam, kde na počátku tohoto textu. Básník - i při závrtné hloubce poklony, jíž se dopouštím před jeho tváří - je pro mě stále v první řadě Člověkem, nahou opicí, a v tomto duchu musím vyložit i jeho výsostný čin, jímž je Báseň.

Báseň tedy - u platnosti všeho výše řečeného - je v první řadě erbem rozhodné lidské individuality!

V tomto světle se okamžitě jako malý jeví ten básník, který úpěnlivě touží, aby se jeho básním tzv. rozumělo.

Vždyť báseň, které lze tzv. porozumět, nenaplnila své poslání a ani zdaleka nedosáhla svých možností. Je totiž údělem, ne-li přímo dějinným úkolem lidské většiny, aby před básní prostě užasla!

Jestliže dnes jiná média primitivitou svého výrazu snaživě pozvedají sebevědomí těch nejmenších, pak báseň musí naopak tytéž učit pokoře před tím, co je přesahuje.

A tak se zcela logicky jeví i nezvykle hlasitý výkřik Josifa Brodského, který je částí jeho „nobelovské“ řeči:

"V současnosti je velmi rozšířeno přesvědčení," říká Brodskij, "že spisovatel, zvláště pak básník, by měl ve svých dílech používat jazyka ulice, jazyka mas..."

"Jedině pokud se rozhodneme," uzavírá svou krátkou úvahu, "že už je konečně načase, aby se homo sapiens zarazil ve svém vývoji, pak bude literatuře příslušet, aby hovořila jazykem lidu. V opačném případě lidu přísluší, aby hovořil jazykem literatury!"

A tímto výkřikem, jak sami tušíte, se Brodskij neobrací k lidu, ale brojí jím proti občasnému defétismu Básníků, proti jejich kočičí touze převalit se na zádička a nechat se ponížene podrbat na bříšku.

Ostatně za chvíli zdržení snad stojí i otázka, odkud se vlastně ten imperativní požadavek nutící básníka hovořit řečí lidu, odkud on se vzal. A zde opět pozor, neboť věc se má zcela jinak, než jak ji občas chceme vnímat!

Ze strany prostého člověka totiž nejde o nic jiného, než o chabě artikulovaný, nicméně toužebný výkřik, jehož pomocí má být dosaženo jediného: toho, aby Básník sklonil svou slunečnou tvář poněkud níž.

A Básník by k tak naléhavé prosbě neměl zůstat hluchý. On totiž na rozdíl od svého protějšku je mocen všech variant výrazu. Neměl by se zříkat toho, oč je žádán: měl by tvora, který před ním trne v úžasu, chopit za ruku a vést!

Svůj rodový erb, Báseň, však přitom nikdy nesmí pustit z ruky, protože bez něj ztrácí nárok na vůdcovskou roli.

Nyní přistupme k vylíčení perspektivy Člověka-Básníka, nad nímž se stále naříká, jak nad rozlitým mlíkem, ačkoli jeho budoucnost je rozzářeným sálem plným převratných dějů.

Příroda, kterou se domníváme ovládat, bez ustání předvádí, v čích rukou je svět doopravdy. Nejnověji stíhá naši přesycenou a unavenou civilizaci markantním úpadkem mužské potence - a je jasné, komu tím hraje do karet.

Ovšemže Básníkům, již nepochybně trpí celou řadou neduhů, jen právě s jejich pomocí se zdá být všechno v nejlepšímu pořádku. Je tedy zřejmé, že do brzkého budoucna jako sociální skupina posílí - a bylo by snad dokonce možné obávat se jejich přemnožení, kdybychom nevěděli, že Básníků není nikdy dost.

Však ještě lépe; už brzy zaklapne branka za nepovedeným dvacátým stoletím a po pár krocích v tom novém, kdy hluk a vřskot tzv. fašismů, bolševismů a podobných zvláštností přestane rušit naše úvahy i spánek, tedy brzy poté snad doléčíme i nemoc, již vyvolaly.

A mám na mysli náš obecný odpor k moci a řádu, mám na mysli pohodlnou skepsi stávajících generací.

Všem je nám nad slunce jasné, že stávající řád zteřel, a *moc* je slůvko, které nás děsí, protože ji v tomto století představili zejména géniové průměrnosti, nalomení vlastním šílenstvím, jež jediné je pozdvíhalo nad pasivní masu!

Jenže kdo jiný, než právě Básník je lépe obdařen vůlí k moci, jejímž reverzním slůvkem bývalo a zase musí být: *odpovědnost*. A nejde jen o to, že jsou to zrovna Básníci, kdož dokonale znají modely a základní principy vládnutí díky vlastní tvorbě. Nejde jen o to, že při psaní básně musejí - mají-li uspět - uplatnit všechny vlastnosti mocnáře, tedy odvalu s pokorou, rozhodnost s odpovědností, schopnost analýzy spolu s vůlí po syntéze a harmonii celku, horoucnost s trpělivostí, něhu i bezcitnost.

Básníci totiž - a to především! - mají v ruce jediné skutečné žezlo, s nímž lze usednout na trůn - a tím žezlem není armáda a tajná policie, jak by se leckomu mohlo zdát, tím žezlem je od počátků civilizace až podnes - SLOVO.

Formulka, na níž bude jednoho dne stát nové náboženství, které nalezne Boha opět přímo v člověku, ta formulka se nutně obrátí proti křesťanské ideologii, nutící člověka být tzv. lepším, než je. Budeme naopak chtít, aby každý byl při plném vědomí a odpovědně právě jen tím, kým je.

A nezbyvá mi, než konstatovat, že je to současná věda, především biologie, jež nám dnes a denně dokresluje obraz naší podstaty novými objevy. Tyto objevy jsou ale pouze - jakkoli stále pevnější a dále zpevněvanou - půdou, pozemkem, na kterém někdo musí začít stavět nový chrám.

Přední světový sociobiolog, Lewis Thomas, z něhož ještě budu dnes citovat, říká na závěr jednoho ze svých esejí:

... básníci, na jejichž bedrech budoucnost spočívá, by mohli za pilného nočního přemítání zahlédnout nějaké útržky smyslu, který nám ostatním uniká.

Jsem si jist, že to není z jeho strany pouze zdvořilost, ale hluboké přesvědčení, které plně konvenuje s mým.

Básník je nejlépe ze všech obdařen k tomu, aby vdechl život do úst nové Pygmalion.

Báseň je toho důkazem!

Avšak není - probůh! - vhodným prostředkem.

Ještěže Básník zůstává Básníkem v každém okamžiku svého života!

II. část

A vše, co bylo výše řečeno, samozřejmě každý z vás dobře ví - a stálo to za připomínku právě jen proto, že letošní Bítov takové téma nastolil.

Abych však nehospodařil s časem příliš marnotratně a také abych konečně důkladně ukojil svou "radost z vědy", řeknu vám o básnících jednu pěknou "exaktní pohádku", která sice jen stvrzuje ony známé a dávno poznané pravdy, leč činí to s takovým půvabem, že mi nelze říci *ne*.

Říkává se o básnících, že jsou to věčné děti, a já s tím souhlasím. Takže, milé děti, zde je pohádka na dobrou, hlubokou noc, která je ostatně taky jen o dětech.

Jednoho dne dopsal Desmond Morris knihu, kterou nazval *Nahá opice*, a ta kniha pak velmi zásadním způsobem ovlivnila konec dvacátého století.

V jedné ze svých převratných hypotéz zde pojednává o tzv. umělé infantilitě, neoténii, která - jak je obvyklé - byla nejdříve jen nějakým genetickým šlendriánem, ale nakonec se stala klíčovým momentem ve vývoji druhu homo sapiens. Podle ní se jedné pračlověčí mámě jednou narodil potomek se zpomaleným vývojem, potomek, který zůstal o něco déle dítětem, takže současníka jistě hned napadá výraz *demence* - a ona to možná skutečně demence byla, avšak šlo o demenci fyzickou, nikoli psychickou, šlo prostě jen o to, že se naše šťastné mládě nemuselo začít po krátké době starat o své vlastní potomky, nemohouc je zplodit, že si ale mohlo celé dny hrát a hrát, že si mohlo prohlížet zašpičatělé dřívko mnohem déle než jeho zdraví sourozenci a že jím i vícekrát zkusilo vyškrábnout to či ono odkudkoli.

Když si uvědomíme, jak překotný je vývoj dítěte vedle dospělácké, reprodukční strnulosti, snadno pochopíme, k jakým výšinám tento "čas navíc" onoho nepodarka katapultoval. Jeho potomci, které měl sice později, ale zato pravděpodobně vybavené stejným "nedostatkem", na tom byli podobně, a tak dál, a dál, až k univerzitním katedrám.

Vzpomeň, každýjeden Básníku, na vlastní kodrcání léty a buď hrdý, neboť to, co tě léta nutilo k ostychu, se náhle obrátilo v exaktní stvrzení tvé nadřazenosti!

O mnoho let později napsal americký lingvista Derek Bickerton knihu *Kořeny řeči* - a naše pohádka může pokračovat. Podle Bickertona a zároveň v souladu s další Morrisovou hypotézou nastal rozhodující zlom ve vývoji homo sapiens v okamžiku, kdy si dobře osvojil - řeč! Jistě, nic nového. Avšak Bickerton tvrdí - a ve své knize velmi důkladně dovozuje - že původci rozvinuté lidské řeči jsou opět děti!

Jak jsme si už řekli, jsou děti lépe než dospělí vybaveny schopností přijímat nové poznatky, rozvíjet četná umění. To se pochopitelně týká i jazyka.

A byly to právě děti, jež dokázaly v případě, který Bickerton zkoumal a pak věrohodně popsal, vytvořit během jediné lidské generace zcela nový, dotud neexistující jazyk, včetně úplně, dosti rafinované gramatiky.

Stalo se to na Havaji, kam bylo okolo roku 1880 přivezeno několik tisíc přistěhovalců různých národností, kteří pak pracovali jako dělníci v cukrovarech. Tito lidé mluvili několika řečmi a navzájem se domlouvali prostřednictvím takzvané *pidgin*, což byla dosti otřesná zpodoba angličtiny a jinak jazyk zredukovaný v podstatě na soustavu slovních signálů užívaných k označení předmětů, jazyk bez gramatických pravidel, potřebných k vyjádření a rozvíjení myšlenek.

O pouhých třicet let později se už jejich potomci domlouvali novou řečí, havajskou kreolštinou, kterou zcela evidentně vymyslely děti původních přistěhovalců.

A tu znovu pohlédněme na Básníka! Hleďme na Člověka, jenž v sobě uchoval živé dítě, co zdroj nových poznání a intenzivnějších vjemů - a zároveň je géniem jazyka! Géniem řeči, bez níž by svět, jak jej známe, vůbec neexistoval.

Esej Lewise Thomase, z něhož jsem výše kousek citoval, končí krásnou - a nadto zcela legitimní - úvahou, úvahou o tom, že patrně někdy v samém počátku přechodu od kmenového, nomádského života lovců a sběračů k prvním usedlým společnostem obdělávatelů půdy mohla nastat situace, kdy mudrcové kmene, sedící okolo ohně, vyrážejí jednoduché zvuky a ukazují na tu či onu věc, zatímco opodál "kritická masa vřískavých malých dětí" **mluví**, ano, už mluví skutečnou řečí...

A právě tak vidím situaci Básníka v dnešním světě.

Zatímco stávající mudrcové a jiní mocní tohoto světa vyrážejí pouze osamocená izolovaná slova, která nikdy neumožní domluvit se na čemkoliv složitějším, než na tom, kdo jako první odhryzne z kýty, Básníci mají k dispozici vítěznou zbraň, jež může postihnout svět nedozírnými následky - totiž skutečnou řeč!

Tož Básníci - přestaňme lkát - a mluvm ve prospěch tohoto světa!